

CRIMINAL LIABILITY OF THE PERPETRATOR COMMITTING THE PROHIBITED ACT IN A STATE OF ALCOHOL OR DRUG INTOXICATION

ODPOWIEDZIALNOŚĆ KARNA SPRAWCY POPEŁNIAJĄCEGO CZYN ZABRONIONY W STANIE NIETRZEŻWOŚCI LUB ODURZENIA

Inga Markiewicz

Institute of Psychiatry and Neurology, Department of Forensic Psychiatry, Warsaw, Poland
Andrzej Frycz-Modrzewski Kraków University, Faculty of Law, Administration and International Relations, Poland

*Instytut Psychiatrii i Neurologii, Klinika Psychiatrii Sądowej, Warszawa, Polska
Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza-Modrzewskiego, Wydział Prawa, Administracji i Stosunków Międzynarodowych, Polska*

Alcohol Drug Addict 2021; 34 (4): 267-282
DOI: <https://doi.org/10.5114/ain.2021.115060>

Abstract

Introduction: The issue of perpetrator's criminal liability when acting in a state of alcohol or drug intoxication still raises many doubts, as does ruling of accountability in event of mental distress caused by drunkenness or drug intoxication. Although the legislator, in Article 31 (3) of the Polish Criminal Code, detailed the rules of an intoxicated perpetrator's liability, it's attribution of that liability is not a simple matter. Reference to the perpetrator's mental state at the time of the crime and the circumstances of self-induced intoxication is always required.

Review of issues: The article is a criminal law analysis of perpetrator's liability when committing a prohibited act in a state of intoxication in the context of the fundamental principles

Streszczenie

Wprowadzenie: Kwestia odpowiedzialności karnej sprawcy popełniającego czyn zabroniony w stanie nietrzeźwości lub odurzenia wciąż wzbudza wiele wątpliwości, tak samo jak ocena poczytalności z powodu innych zakłóceń czynności psychicznych, które to stan nietrzeźwości lub odurzenia zawsze powoduje. Pomimo że ustawodawca w artykule 31 § 3 kodeksu karnego szczegółowo opisał zasady odpowiedzialności nietrzeźwego lub odurzonego sprawcy, to przypisanie mu odpowiedzialności nie jest rzeczą prostą, wymaga bowiem każdorazowo odniesienia do stanu psychicznego sprawcy w chwili czynu oraz do okoliczności wprowadzenia się w stan nietrzeźwości lub odurzenia.

Przegląd zagadnień: Artykuł stanowi prawnokarną analizę odpowiedzialności sprawcy popełniającego czyn zabroniony w stanie nietrzeźwości lub odurze-

Correspondence to/Adres do korespondencji: Inga Markiewicz, Instytut Psychiatrii i Neurologii, ul. Sobieskiego 9, 02-957 Warszawa, Polska, phone: +48 22 21 82 332, e-mail: ingam@ipin.edu.pl

Authors' contribution/Wkład pracy autorów:
No ghostwriting declared./Nie występuje zjawisko *ghostwriting*.

Submitted/Otrzymano: 13.04.2021 • **Accepted/Przyjęto do druku:** 16.02.2022

© 2021 Institute of Psychiatry and Neurology. Production and hosting by Termedia sp. z o.o.
This is an open access article under the CC BY-NC-ND license (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

of criminal law, including those in a historical context, as well as in relation to the problems of psychiatric diagnosis and the concept of guilt and accountability.

Conclusions: The Criminal Code stipulates that the provisions on the exclusion or limitation of accountability (Article 31 (1) and (2) Criminal Code) do not apply if the perpetrators induced the state of intoxication themselves, leading to the exclusion of accountability, which they did or could have anticipated. This legal provision is there to satisfy the principle of social justice and ensure the social sense of security. It also serves to exclude alcohol or drug intoxicated perpetrators from criminal and legal protection granted to persons whose criminal liability should be limited or completely excluded due to mental disorders.

Keywords: Alcohol intoxication, Drug intoxication, Criminal liability, Prohibited act.

nia w świetle podstawowych zasad prawa karnego, osadzonych w kontekście historycznym, również w odniesieniu do problemów diagnozy psychiatrycznej oraz pojęcia winy i poczytalności.

Wnioski: Obowiązujący kodeks karny stanowi, że przepisów o wyłączeniu lub ograniczeniu poczytalności (art. 31 § 1 i § 2 k.k.) nie stosuje się, jeśli sprawca sam wprowadził się w stan nietrzeźwości powodujący wyłączenie poczytalności, które przewidywał lub mógł przewidzieć. Taki zapis ustawodawcy ma czynić zadość zasadzie sprawiedliwości społecznej i służyć ochronie społecznego poczucia bezpieczeństwa. Ma tym samym wyłączyć sprawców nietrzeźwych i odurzonych spod prawnokarnej ochrony osób, których odpowiedzialność karna ze względu na zakłócenia stanu psychicznego powinna być ograniczona lub całkowicie zniesiona.

Słowa kluczowe: stan nietrzeźwości, stan odurzenia, odpowiedzialność karna, czyn zabroniony.

■ INTRODUCTION

The concept of liability has always accompanied humanity, setting the boundaries of acceptable behaviour. Their violation (failure to comply with orders or prohibitions) has been inextricably linked with adverse consequences and being held liable for one's actions. Buchała's definition of liability is similar and formulates it as bearing adverse consequences for an event perceived as negative from the point of view of the social group [1].

In terms of criminal law, liability for committing a prohibited act arises only after certain premises have been satisfied. One is the possibility of making the perpetrator culpable at the time of the crime [2, 3], which in turn depends on the perpetrator's capacity to be held liable. This capacity results from the perpetrator's degree of psychophysical development and the lack of mental disorders that prevent recognising the meaning of an action or controlling their own behaviour. Both these possibilities serve as the basis to allege that the perpetrator could have complied with the requirements of the legal norm (normative concept of guilt) [4, 5]. In other words, it is a question of "free will"; that is, the ability to choose specific behaviour unimpeded. Only in a situation allowing for a conscious

■ WPROWADZENIE

Pojęcie odpowiedzialności towarzyszy człowiekowi od zawsze, wyznaczając granice możliwych do zaakceptowania zachowań, których przekroczenie (niedostosowanie się do nakazów czy zakazów) wiąże się nierozzerwalnie z negatywnymi konsekwencjami i odpowiedzialnością za swoje czyny. W podobnym sensie definiuje pojęcie odpowiedzialności Buchała, twierdząc, że jest to ponoszenie niekorzystnych konsekwencji zdarzenia negatywnie ocenianego z punktu widzenia grupy społecznej [1].

Na gruncie prawa karnego odpowiedzialność za popełnienie czynu zabronionego prawem występuje jedynie po spełnieniu określonych przesłanek. Jedną z nich stanowi możliwość przypisania sprawcy winy w czasie czynu [2, 3], która z kolei zależy od zdolności sprawcy do jej przypisania. Zdolność ta wynika ze stopnia rozwoju psychofizycznego sprawcy oraz braku zakłóceń czynności psychicznych uniemożliwiających rozpoznanie znaczenia tego, co sprawca robi, lub też pokierowanie jego postępowaniem. Obie te możliwości są fundamentem uczynienia sprawcy zarzutu, że mógł zachować się zgodnie z wymaganiami normy prawnej (normatywna teoria winy) [4, 5]. Inaczej mówiąc, chodzi tu o kwestię „wolności woli”, czyli możliwości niczym nieskrępowanego

and free choice of illegal behaviour can we speak of the perpetrator's culpability, which forms the basis for criminal liability. Therefore culpability can only be attributed to a free person, making their decisions independent and "resistant" to the influence of endogenous and exogenous factors determining whether a prohibited act is committed or not.

The concept of accountability, which is a necessary condition for bringing the perpetrator to justice, is closely related to the legal and criminal approach to guilt. In order to bring criminal behaviour charges to bear, it is necessary to establish whether the perpetrator was accountable at the time of the crime, or more precisely, prove they were not non-accountable.

From a contrary position, the state of non-accountability excludes culpability [2], whereas the state of limited accountability – reduces the degree of culpability. Thus, various types of mental disorders and their psychological consequences, constituting the reasons for excluding or reducing the degree of culpability, also lead to the exclusion of criminal liability. In the case of significantly reduced accountability, they provide the possibility of applying extraordinary leniency.

Apart from a detailed analysis of the premises of non-accountability and significantly reduced accountability (Article 31 (1) and (2) Criminal Code) [6], it should be pointed out that the state of alcohol or drug intoxication, which significantly disturbs mental processes, markedly affect accountability, and thus the criminal liability of the person who committed the prohibited act while intoxicated. This article presents a discussion on the criminal liability of alcohol or drug intoxicated perpetrators.

The article aims to present this legal problem from a theoretical and conceptual perspective. The adopted dogmatic and historical method makes it possible to describe the issue systematically and clearly (also for the persons not dealing professionally with criminal law), presenting selected opinions developed under previous criminal codes (of 1932 [7] and 1969 [8]) as well as the most important contemporary developments of doctrine and judicial case law. Becoming acquainted with the issues of criminal liability presented below will enable psychiatrists, psychologists or neurologists, issuing expertise on the sanity of intoxicated perpetrators, to have

wyboru określonego zachowania. Tylko w sytuacji pozwalającej na świadomy i swobodny wybór zachowania niezgodnego z prawem możemy mówić o winie sprawcy, stanowiącej podstawę odpowiedzialności karnej. Winę można bowiem przypisać tylko człowiekowi wolnemu, niezależnemu w podejmowaniu decyzji, „odpornemu” na wpływ czynników endogennych i egzogennych determinujących dokonanie czynu zabronionego.

Z prawnokarnym ujęciem winy ściśle wiąże się pojęcie poczytalności, która jest warunkiem koniecznym pociągnięcia sprawcy do odpowiedzialności. Chcąc postawić sprawcy zarzut przestępnego zachowania, konieczne jest ustalenie, czy w chwili czynu był poczytalny, a ściślej mówiąc, czy nie był niepoczytalny.

Wnioskując *a contrario*, stan niepoczytalności stanowi okoliczność wyłączającą winę [2], a stan poczytalności ograniczonej – okoliczność zmniejszającą stopień winy. Tym samym różnego rodzaju zaburzenia lub zakłócenia czynności psychicznych i ich następstwa psychologiczne, stanowiące owe przyczyny wyłączenia lub zmniejszenia stopnia winy, prowadzą w konsekwencji także do wyłączenia odpowiedzialności karnej, a w przypadku poczytalności ograniczonej w stopniu znacznym – dają możliwość nadzwyczajnego złagodzenia kary.

Pomijając szczegółową analizę przesłanek niepoczytalności oraz poczytalności znacznie ograniczonej (art. 31 § 1 i § 2 k.k.) [6], należy wskazać, że stany nietrzeźwości lub odurzenia, w sposób znaczny zakłócające procesy psychiczne, istotnie wpływają na poczytalność, a tym samym odpowiedzialność karną sprawcy, który w tych stanach dopuścił się popełnienia czynu zabronionego. Owa odpowiedzialność karna sprawców nietrzeźwych lub odurzonych będzie przedmiotem rozważań niniejszego artykułu.

Praca ma na celu przedstawienie ww. problemu prawnego w sposób teoretyczny i pogładowy. Przyjęta metoda dogmatyczna i historyczna umożliwi opisanie rzeczowego zagadnienia w sposób usystematyzowany i klarowny (także osobom niezajmującym się profesjonalnie prawem karnym), prezentując zarówno wybrane poglądy wykształcone na gruncie poprzednich kodeksów karnych z 1932 r. [7] i 1969 r. [8], jak i najważniejsze współczesne stanowiska doktryny i orzecznictwa sądowego. Zapoznanie się z poniżej przedstawioną problematyką odpowiedzialności karnej umożliwi biegłym psychiatrom, psychologom czy neurologom, wydającym opinie o poczytalności sprawców nietrzeźwych

a broader view of the premises that are important in a court's judgement of sanity (psychiatric and psychological aspects), and will also bring closer the possible legal consequences for these perpetrators, depending on their sanity at the time of the committed offence.

■ PRINCIPLES AND PREMISES OF ALCOHOL OR DRUG INTOXICATED PERPETRATORS' CRIMINAL LIABILITY

Criminal liability of people intoxicated by alcohol or other psychoactive substance at the time of committing a prohibited act is one of the most complex issues in criminal law. This is because psychiatric and medical aspects clash with the provisions of criminal policy. On the one hand, the state of alcohol or drug intoxication, due to the perpetrator's mental indisposition, could lead to disturbances or complete inability to recognise the significance of the crime or control one's behaviour. This could suggest limiting the criminal liability *in tempore criminis* and, in justified cases, even excluding it completely. On the other hand, due to the extent of alcohol consumption in Poland, releasing intoxicated perpetrators of criminal liability would not support the sense of social justice. By way of exception, one can treat specific states of alcohol intoxication more liberally if they are characterised by an abnormal reaction to alcohol that, nevertheless, occur sporadically. However, it is unthinkable to exculpate physiologically intoxicated persons using the protective function of criminal law. The above reasons made the legislator decide to specifically regulate the criminal liability of non-accountable persons or those with limited accountability, whose condition is characterised by a diminished or complete exclusion of the capacity to recognise the meaning of their behaviour or the ability to control it due to alcohol or drug intoxication.

Detailed premises for criminal liability of perpetrators when in a state of self-induced alcohol or drug intoxication at the time of the crime, leading to the exclusion or limitation of their accountability, which was or could have been anticipated, are regulated in detail under Article 31 (3) of the Criminal Code [6]. The premises are:

i odurzonych, szersze spojrzenie na przesłanki, które są ważne w dokonywaniu oceny poczytalności przez sąd (aspekty psychiatryczne i psychologiczne), a także przybliży możliwe konsekwencje prawne grożące takim sprawcom, zależnie od ich poczytalności w czasie popełnienia czynu.

■ ZASADY I PRZESŁANKI ODPOWIEDZIALNOŚCI KARNEJ SPRAWCÓW NIETRZEŻWYCH LUB ODURZONYCH

Odpowiedzialność karna osób nietrzeźwych lub odurzonych innymi substancjami psychoaktywnymi w czasie popełnienia czynu zabronionego należy, z powodu zderzenia się w niej racji medyczno-psychiatrycznych z racjami polityczno-kryminalnymi, do jednych z bardziej skomplikowanych zagadnień w prawie karnym. Z jednej strony stan upojenia lub odurzenia, z uwagi na niedyspozycję psychiczną sprawcy, mógłby prowadzić do zakłóceń lub całkowitej niemożności rozpoznania znaczenia czynu czy pokierowania swoim postępowaniem, co sugerowałoby ograniczenie odpowiedzialności karnej *tempore criminis*, a w uzasadnionych wypadkach – nawet całkowite jej wyłączenie. Z drugiej natomiast, ze względu na rozmiary spożycia alkoholu w Polsce, pozostawienie nietrzeźwych sprawców poza odpowiedzialnością karną nie sprzyjałoby poczuciu sprawiedliwości społecznej. O ile, w drodze wyjątku, można potraktować bardziej liberalnie szczególnie stany upicia charakteryzujące się anormalną reakcją na alkohol, które zachodzą jednak sporadycznie, o tyle nie do pomyślenia, z racji ochronnej funkcji prawa karnego, jest ekskulpowanie (wyłączenie winy) osób upojonych fizjologicznie. Powyższe racje przesądziły o tym, że ustawodawca zdecydował się na szczególne uregulowanie odpowiedzialności karnej osób niepoczytalnych i o ograniczonej poczytalności, u których ów stan, charakteryzujący się ograniczeniem lub całkowitym wyłączeniem zdolności rozpoznania znaczenia czynu lub kierowania postępowaniem, został wywołany przez spożycie alkoholu lub środków odurzających.

Warunki odpowiedzialności karnej sprawców będących w czasie popełnienia czynu zabronionego w stanie nietrzeźwości lub odurzenia, jeśli w ten stan sami się wprowadzili, mając możliwość przewidzenia, że spowoduje u nich co najmniej ograniczenie zdolności rozpoznania znaczenia czynu lub pokierowania postępowaniem, regulu-

- 1) being in a state of alcohol or drug intoxication *in tempore criminis*;
- 2) “self-induction” into that state;
- 3) the consequence in the form of non-accountability or limited accountability;
- 4) anticipating or the possibility of anticipating the exclusion or limitation of accountability.

The above circumstances render the perpetrator criminally liable for committing the crime despite their lack of culpably and, in the case of significantly limited accountability, the perpetrator fails to benefit from exceptional clemency of sentencing. In other words, the fact that the intoxicated perpetrators were unable to recognise the significance of the crime in the course of the act or to direct their behaviour, or their mental capabilities were largely limited, does not exclude or mitigate their criminal liability [9]. This rule, as rightly pointed out in the judgement of the Supreme Court of 28 February 2018 (V KK 314/17, No. 1752793), brings the criminal liability of the intoxicated perpetrator closer to that of objective liability, which results from criminal and political obligations linked to the principle of social protection [10].

■ ALCOHOL OR DRUG INTOXICATED PERPETRATORS' CRIMINAL LIABILITY IN MODERN TIMES AND THE HISTORICAL CONTEXT

When pondering these considerations, it is worth recalling that before criminal liability of alcohol or drug intoxicated perpetrators acquired its form in Article 31 (3) of the Criminal Code [6], the underlying centuries-old principles underwent numerous changes. These largely depended on attitudes towards alcohol, drug intoxicants and the people taking them, the intensity of the related pathological social phenomena and the development of medicine, which over the years has provided more and more information on how psychoactive substances influence a person's psychophysical abilities, which in turn determine their behaviour.

In the past, the state of alcohol or drug intoxication was treated by theoreticians of criminal law as being on an equal footing to other states of non-accountability, thus excluding criminal liability. In a situation where the perpetrators

je szczegółowo artykuł 31 § 3 k.k. [6]. Chodzi tu o następujące przesłanki:

- 1) pozostawanie *tempore criminis* w stanie nietrzeźwości lub odurzenia,
- 2) „samowprawienie” się w ten stan,
- 3) skutek w postaci niepoczytalności lub poczytalności ograniczonej,
- 4) przewidywalność lub możliwość przewidzenia wyłączenia lub ograniczenia poczytalności.

Wystąpienie tych okoliczności powoduje, że sprawca pomimo braku winy popełnia przestępstwo, ponosi odpowiedzialność karną, a w przypadku odpowiadającym poczytalności ograniczonej w znacznym stopniu – nie korzysta z dobrodziejstwa nadzwyczajnego złagodzenia kary. Innymi słowy, chociaż sprawca będący w stanie nietrzeźwości lub odurzenia nie mógł rozpoznać w czasie czynu jego znaczenia lub pokierować swoim postępowaniem albo gdy zdolności te były ograniczone w stopniu znacznym – nie wyłącza to jego odpowiedzialności karnej ani jej nie łagodzi [9]. Reguła ta, jak słusznie wskazano w wyroku Izby Karnej Sądu Najwyższego z dnia 28 lutego 2018 r. (V KK 314/17, nr 1752793), zbliża odpowiedzialność karną sprawcy nietrzeźwego do odpowiedzialności obiektywnej, co wynika z konieczności kryminalno-politycznych związanych z zasadą ochrony społecznej [10].

■ ODPOWIEDZIALNOŚĆ KARNA SPRAWCÓW NIETRZEŻWYCH LUB ODURZONYCH W KONTEKŚCIE HISTORYCZNYM I WSPÓŁCZEŚNIE

Rozpoczynając rozważania, warto przypomnieć, że zanim odpowiedzialność karna sprawcy nietrzeźwego lub odurzonego przybrała kształt, jaki nadaje jej obecnie artykuł 31 § 3 k.k. [6], zasady będące jej podstawą na przestrzeni wieków ulegały licznym zmianom. W głównej mierze zmiany te zależały od postaw, jakie prezentowała ludzkość w odniesieniu do alkoholu i środków odurzających i ludzi je przyjmujących, nasilenia łączących się z nimi patologicznych zjawisk społecznych oraz rozwoju medycyny, która potrafiła z biegiem lat dostarczać coraz więcej informacji na temat wpływu substancji psychoaktywnych na zdolności psychofizyczne człowieka, determinujące z kolei ludzkie zachowania.

Dawniej stan nietrzeźwości lub odurzenia był traktowany przez teoretyków prawa karnego na równi z innymi stanami niepoczytalności, a za-

had *in tempore criminis* only limited capacity to recognise the meaning of the crime or to control their behaviour, intoxication was a mitigating circumstance. Over time, it was decided to distinguish between the circumstances of insobriety (e.g. whether the perpetrator became intoxicated by chance or intentionally or aiming at committed the crime), which in turn began to exert a significant influence on the attribution of culpability and criminal liability.

The Criminal Code of 1932 [7] basically excluded criminal liability for those deemed non-accountable at the time of the crime, regardless of the cause of this state, which also included "drunkenness". Exculpation was not possible only when the perpetrator self-induced the state of non-accountability "to commit the crime". The legislation clearly indicated that the perpetrator in the state of alcohol or drug intoxication would be criminally liable if the limited ability (to recognise the meaning of the act or to direct one's behaviour) resulted from the intoxication attributable to the perpetrator. Attribution in this case also came down to the fact that the perpetrators had consumed alcohol, whereas they should have predicted and borne in mind that alcohol may cause intoxication. The legislator assumed that every person should be aware that alcohol facilitates disputes, particularly in the form of aggressive behaviour toward others, resulting in conflicts with the law. Therefore if the perpetrators self-induced intoxication, it meant they had agreed to these effects and should thus bear all responsibility for the consequences of their behaviour [11].

Both the current Criminal Code of 1997 [6] and that of 1969 [8] agree in their approach to the issue of criminal liability of a non-accountable perpetrator (although both differ from the principles of the 1932 Code). By excluding the application of Article 31 (1) of the Criminal Code to an alcohol or drug intoxicated perpetrators, the legislator treats them as accountable as far as their criminal liability is concerned, provided that, however, additional premises are satisfied. Thus the perpetrator intoxicated to the point of non-accountability, i.e. fully unable to recognise the meaning of the crime and control one's behaviour, is responsible for the crime committed and therefore is treated as a person who can be held liable. This, however,

tem wyłączał odpowiedzialność karną. Natomiast w sytuacji, w której sprawca miał *tempore criminis* jedynie ograniczoną zdolność rozpoznania znaczenia czynu czy pokierowania postępowaniem, odurzenie stanowiło okoliczność łagodzącą. Z czasem postanowiono rozróżniać okoliczności upicia się (np. czy upicie było przypadkowe, czy sprawca upił się świadomie czy w celu popełnienia przestępstwa) i zaczęły one wywierać istotny wpływ na przypisanie sprawcy winy i jego odpowiedzialność karną.

Kodeks karny z 1932 r. [7] w zasadzie wyłączał odpowiedzialność karną osoby, która w czasie czynu była niepoczytalna, bez względu na przyczynę tego stanu, a więc także z powodu „opilstwa”. Ekskulpacja (wyłączenie winy) nie była możliwa jedynie wtedy, gdy sprawca umyślnie wprowadził się w stan niepoczytalności „po to, by dokonać przestępstwa”. Przepisy jasno wskazywały, że sprawca w stanie nietrzeźwości lub odurzenia będzie ponosił odpowiedzialność karną, jeśli ograniczenie zdolności (rozpoznania znaczenia czynu lub pokierowania swoim postępowaniem) jest skutkiem odurzenia wynikającego z winy sprawcy. „Wina” w tym wypadku sprowadzała się także do tego, że wypił alkohol, chociaż powinien był przewidywać i liczyć się z tym, iż alkohol może wprowadzić go w stan odurzenia. Jak zakładał ówczesny ustawodawca, każdy człowiek winien sobie zdawać sprawę, że alkohol usposabia do konfliktów, szczególnie do agresywnego działania w stosunku do otoczenia, prowadzącego w swych skutkach do kolizji z prawem. Jeśli zatem sprawca sam wprowadza się w stan nietrzeźwości, to godzi się na te skutki, a zatem powinien ponosić wszelkie konsekwencje takiego działania [11].

Kodeks karny z 1969 r. [8] oraz obecnie obowiązujący (z 1997 r.) [6] zasadniczo nie różnią się podejściem do zagadnienia odpowiedzialności karnej sprawcy niepoczytalnego (choć ich podejścia są odmienne od zasad kodeksu z 1932 r.). Poprzez nakaz wyłączenia stosowania w stosunku do sprawcy nietrzeźwego lub odurzonego artykułu 31 § 1 k.k., ustawodawca traktuje go jak poczytalnego, jeśli chodzi o jego odpowiedzialność karną, przy spełnieniu jednak określonych dodatkowo przesłanek. A więc sprawca nietrzeźwy lub odurzony do granic niepoczytalności, czyli całkowitej niemożności rozpoznania znaczenia czynu i pokierowania swym postępowaniem, odpowiada za przestępstwo w tym stanie popełnione, a zatem jest traktowany tak jak osoba, której można przypisać winę. Ma to jednak miejsce

takes place only when the perpetrators self-induced intoxication or at least could have anticipated the intoxication and its effect of disabling accountability (Article 31 (3) Criminal Code). This applies where the perpetrator made an informed choice to drink alcohol or use illegal drugs, was not coerced, was not induced into the state of intoxication by others, and could have at least anticipated the effects [9]. Some difficulties arise in the context of voluntariness (lack of coercion) and free will of dependent persons, as in the case of alcohol or narcotic craving, which causes the perpetrators to self-induce intoxication affecting their accountability. This condition requires an assessment on a case-by-case basis of the intensity and degree of disruption of the perpetrator's mental capacities given the self-induced intoxication [9].

Article 31 (3) of the Criminal Code also stipulates that the perpetrator must be aware that self-induced intoxication is likely to result in exclusion or limitation of accountability. Otherwise, even if they did not anticipate a reaction of this kind, they should feel obligated to anticipate such effects [12]. On this point, the Supreme Court rightly commented in its judgement of 7th January 2019 (III KK 432/18, No. 1860471) that the exclusion and limitation of accountability should not be accepted if the perpetrator self-induced intoxication leading to one of the anticipated effects (Article 31 (3) Criminal Code). As the perpetrators knew what they were doing when sober, their liability for the behaviour under the influence of alcohol is not to be excluded or mitigated [13]. Article 31 (3) of the Criminal Code shifts the accountability prior to the crime and makes liability conditional on the culpability of intoxication from alcohol or other substance because the perpetrator should have, or at least could have, anticipated the level of intoxication. It is also difficult to disagree with the somewhat obvious opinion in the judgement of the Appeal Court in Wrocław of 29th June 2016 (II AKa 137/16) that an adult and fully accountable person, when drinking alcohol or using drugs in large quantities, has the possibility and duty to anticipate effects like this [14]. In a similar tone, the Appeal Court's judgement in Katowice of 17th July 2014 (II AKa 168/14, No. 1047081) stated that, when drinking alcohol before the event subject to the case

tylko wtedy, gdy sam wprowadził się w stan odurzenia i co najmniej mógł przewidzieć to odurzenie oraz jego skutek w postaci wyłączenia poczytalności (art. 31 § 3 k.k.). Chodzi tutaj o sytuację, w której sprawca podjął własną i świadomą decyzję o spożywaniu alkoholu lub środków odurzających, nie działał pod wpływem przymusu oraz nie został wprowadzony w stan upicia lub odurzenia lub odurzenia podstępem, a skutki tych stanów co najmniej mógł przewidzieć [9]. Pewne trudności w kontekście dobrowolności (braku przymusu) i wolnej woli pojawiają się w przypadku osób uzależnionych, np. w sytuacji głodu alkoholowego lub narkotycznego, pod którego wpływem sprawca wprowadził się w stan nietrzeźwości lub odurzenia zakłócający jego poczytalność. Stan ten wymaga każdorazowo indywidualnego ustalenia intensywności i stopnia zakłócenia relacji psychicznej sprawcy w odniesieniu do samego wprowadzenia się w stan odurzenia lub nietrzeźwości [9].

Z artykułu 31 § 3 k.k. wynika ponadto, że sprawca musi mieć świadomość tego, iż stan nietrzeźwości doprowadzi do wyłączenia lub ograniczenia poczytalności. W przeciwnym razie – jeśli nawet nie przewidywał takiej reakcji – powinna na nim ciążyć konieczność przewidywania takich skutków [12]. Słusznie wypowiedział się w tej kwestii Sąd Najwyższy, stanowiąc w wyroku z 7 stycznia 2019 r. (III KK 432/18, nr 1860471), że nie przyjmuje się wyłączenia i ograniczenia poczytalności, jeśli sprawca wprowadził się w stan nietrzeźwości wywołujący jeden z tych skutków, które przewidywał (art. 31 § 3 k.k.). Skoro oskarżony wiedział, co czyni, będąc trzeźwym, to samo postępowanie podejmowane pod wpływem alkoholu nie wyłącza ani nie umniejsza jego odpowiedzialności [13]. Tym samym artykuł 31 § 3 k.k. przesuwa winę na przedpole czynu zabronionego i uzależnia odpowiedzialność od zawinionego upojenia się alkoholem lub odurzenia innym środkiem, polegającego na tym, że sprawca przewidywał, iż doprowadzi się do takiego stopnia upojenia, albo przynajmniej mógł to przewidzieć. Trudno nie zgodzić się także z dość oczywistym stwierdzeniem wyroku Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 29 czerwca 2016 r. (II AKa 137/16), że dorosły i w pełni poczytalny człowiek, konsumując w dużych ilościach alkohol lub zażywając środki odurzające, ma możliwość i powinność przewidywania takich następstw [14]. W podobnym tonie brzmi teza wyroku Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 17 lipca 2014 r. (II AKa 168/14, nr 1047081) stanowiąca, że oskarżony, pijąc alkohol przed zdarzeniem będą-

investigation, the perpetrator could and should have anticipated the effects on their psyche [15]. Only the impossibility of anticipating non-accountability excludes criminal liability, and therefore allows the application of Article 31 (1) of the Criminal Code.

■ CRIMINAL LIABILITY VERSUS “PATHOLOGICAL INTOXICATION” AND “INTOXICATION SECONDARY TO PATHOLOGY”

There is one additional situation where, despite the perpetrator being intoxicated, provisions on the exclusion of criminal liability apply. This is undoubtedly related to it being unpredictable whether the state of intoxication leads to non-accountability. This issue takes a separate place in criminal law for specific psychiatric reasons, because it is a condition known as “pathological alcohol intoxication”, or pathological reaction to alcohol [16]. This is rare and “unpredictable” for the perpetrator. It is characterised by a specific clinical picture, distinct from ordinary intoxication, with no connection to the amount of alcohol consumed (but with the predominance of its small doses), altered level of consciousness (obtundation), disorders of orientation in space-time, psychotic symptoms, affective disorders, emotions like anxiety, rage and anger leading to stimulation and brutal reactions. After a period of psychomotor agitation, the perpetrator usually experiences terminal sleep and memory loss [17]. It is assumed that pathological intoxication is a short-term psychosis that eliminates the ability to recognise the meaning of an act and control one's behaviour [18]. Under Article 31 (1), the perpetrators of prohibited acts committed in a state of pathological intoxication do not commit a crime at all. Therefore they are not held criminally liable because they are not culpable.

Alcohol intoxication secondary to pathology is particularly problematic in assessing the criminal liability of an intoxicated perpetrator, being the sum of the pathological background and the effect of alcohol, which exacerbates the symptoms of the disorder [19]. This regards situations where alcohol exacerbates pre-existing symptoms (e.g. in people suffering from psychosis) or worsens intoxication (e.g. in people with brain damage,

cym przedmiotem rozpoznania w sprawie, mógł i powinien przewidywać jego działanie na własną psychikę [15]. Dopiero niemożność przewidywania, że nastąpi niepoczytalność, wyłącza odpowiedzialność karną, a zatem pozwala zastosować artykuł 31 § 1 k.k.

■ ODPOWIEDZIALNOŚĆ KARNA A „UPICIE PATOLOGICZNE” I „UPICIE NA PODŁOŻU PATOLOGICZNYM”

Istnieje jeszcze jedna sytuacja, w której, pomimo wprawienia się przez sprawcę w stan nietrzeźwości, mają zastosowanie przepisy o wyłączeniu odpowiedzialności karnej. Ma to niewątpliwie związek z nieprzewidywalnością, że stan nietrzeźwości może doprowadzić do stanu niepoczytalności. Przypadek ten zajmuje osobne miejsce w prawie karnym ze względu na szczególne racje psychiatryczne, gdyż chodzi tu o stan zwany „upojeniem alkoholowym patologicznym”, czyli inaczej mówiąc chorobliwą reakcją na alkohol [16]. Stan ten występuje rzadko i jest przez sprawcę „nieprzewidywalny”. Charakteryzuje się specyficznym obrazem klinicznym różnym od upicia zwykłego, brakiem zależności od ilości wypitego alkoholu (jednak z przewagą jego małych dawek), występowaniem zaburzeń świadomości typu pomrocznego, zaburzeń orientacji w miejscu i czasie, objawów psychotycznych, zaburzeń afektywnych oraz takich emocji, jak lęk, wściekłość, złość, prowadzących do pobudzenia i brutalnych reakcji. Po okresie pobudzenia psychomotorycznego u sprawcy występuje zazwyczaj sen terminalny i niepamięć [17]. Przyjmuje się, że upicie patologiczne to krótkotrwała psychoza znosząca możliwość rozpoznania znaczenia czynu i pokierowania postępowaniem [18]. Zgodnie z artykułem 31 § 1 k.k. sprawca popełniający czyn zabroniony w stanie upicia patologicznego nie popełnia przestępstwa, tym samym nie pociąga się go do odpowiedzialności karnej, gdyż nie jest do niej zdolny z powodu braku winy.

Szczególnie problematyczne w ocenie odpowiedzialności karnej nietrzeźwego sprawcy jest upojenie na podłożu patologicznym, które stanowi zsumowanie patologicznego tła i działania alkoholu zaostrzającego objawy stanu chorobowego [19]. Chodzi tu o sytuacje, w których alkohol zaostrza występujące wcześniej objawy (np. u osób cierpiących na psychozy) albo pogłębia nietrzeźwość (np. u osób z uszkodzeniami mózgu

deep intoxication may occur after consuming even a small amount of alcohol) [20]. Quantitative disorders of consciousness (but not as intense as psychoses), psychomotor and emotional arousal or delusional attitude are frequently observed [17]. In cases of this kind, Article 31 (3) of the Criminal Code is not applied because, it is argued, the state of non-accountability was caused not only by intoxication but also by several different pathological factors [21]. This type of intoxication usually results in a significant limitation of accountability.

Summarising, the criminal liability of the alcohol-intoxicated perpetrators can be described with the reasoning of the Supreme Court's judgement that "a perpetrator who commits a prohibited act in the state of intoxication bears all the consequences in the form of criminal liability unless the circumstances excluding the culpability have been established (such as pathological intoxication or intoxication secondary to pathology)" [22].

■ THE PERPETRATOR'S LIABILITY IN THE CONTEXT OF THE FUNDAMENTAL PRINCIPLES OF CRIMINAL LAW: CULPABILITY AND PROTECTION OF LEGAL GOODS

As the above considerations demonstrate, the issue of a non-accountable perpetrator's criminal liability under the conditions of Article 31 (3) of the Criminal Code [6] is not a simple one. Treating the perpetrator, in certain cases, as a subject able to assess the significance of the crime or control their behaviour entails many doubts and poorly defined aspects. The very idea of prosecuting non-accountable perpetrators who, admittedly intoxicated, cannot be held liable at the time of the crime, is debatable from legal and axiological perspectives. The concept in itself generates a conflict between the two fundamental principles of the criminal law that underlie criminal liability: the principle of culpability and that of the protection of legal goods. The said conflict is most clearly apparent in the criminal liability of perpetrators who are not accountable due to alcohol or drug intoxication. The variety of reasons that support one or the other principle leaves the issue of liability open to numerous controversies.

głębokie upojenie może pojawić się po spożyciu nawet niewielkiej ilości alkoholu) [20]. Obserwuje się najczęściej ilościowe zaburzenia świadomości (nieosiągające jednak nasilenia psychozy), pobudzenie psychomotoryczne i emocjonalne czy nastawienie urojeniowe [17]. W takich przypadkach raczej nie stosuje się artykułu 31 § 3 k.k., stan niepoczytalności nie został bowiem wywołany tylko przez wprowadzenie się w stan nietrzeźwości, ale także przez szereg różnych czynników stanowiących patologiczne podłoże [21]. Ten rodzaj upicia skutkuje najczęściej znacznym ograniczeniem poczytalności.

Podsumowując zwięźle odpowiedzialność karną odurzonego alkoholem sprawcy, można przytoczyć tezę wyroku Sądu Najwyższego, która głosi: „sprawca, który w stanie nietrzeźwości dopuszcza się czynu zabronionego, ponosi wszelkie konsekwencje w postaci odpowiedzialności karnej, chyba że zostaną ustalone okoliczności wyłączające winę (np. wspomniane tu upojenie patologiczne lub na podłożu patologicznym)” [22].

■ ODPOWIEDZIALNOŚĆ SPRAWCY NA TLE PODSTAWOWYCH ZASAD PRAWA KARNEGO – ZASADY WINY I OCHRONY DÓBR PRAWNYCH

Jak wynika z powyższych rozważań, kwestia odpowiedzialności karnej sprawcy niepoczytalnego działającego w warunkach artykułu 31 § 3 k.k. [6] nie jest rzeczą prostą, a traktowanie go w określonych przypadkach jako osobę niemającą żadnych problemów z oceną znaczenia czynu czy pokierowaniem swoim postępowaniem pociąga za sobą mnóstwo wątpliwości i niedookreślonych wątków. Dyskusyjna pod względem prawno-aksjologicznym jest już sama idea pociągania do odpowiedzialności karnej niepoczytalnych sprawców, wprawdzie odurzonych, ale którym nie można przypisać winy w czasie czynu. Ta koncepcja sama w sobie rodzi konflikt dwóch podstawowych zasad prawa karnego leżących u podstaw odpowiedzialności karnej: zasady winy i zasady ochrony dóbr prawnych. Powyższy konflikt najwyraźniej zarysowuje się w kwestii odpowiedzialności karnej sprawców niepoczytalnych z powodu upicia lub odurzenia, a różnorodność racji, które przemawiają za słusnością a to jednej, a to drugiej zasady, pozostawia problem odpowiedzialności jako wciąż wzbudzający liczne kontrowersje.

The principle of culpability, a fundamental principle of criminal law, does not allow attribution of the crime to the perpetrators since they were unable to recognise its meaning or to direct their behaviour *in tempore criminis*. On the other hand, the principle of the protection of legal goods, which is often defined as the principle of social protection, argues for the attribution of criminal liability to the perpetrator who self-induced intoxication. The conflict between these two guiding principles of criminal law is closely linked to different models of intoxicated perpetrators' criminal liability.

As already mentioned, the current legal arrangements seek objective liability where the non-accountable perpetrator who committed a prohibited act under Article 31 (3) of the Criminal Code is considered liable as an accountable person. However, this structure is faces serious difficulties in relation to the principle of culpability. The supporters of the principle of *nullum crimen sine culpa* stress that acceptance of the criminal liability of the perpetrator who, *in tempore criminis*, was non-accountable due to intoxication is contrary to the subjective grounds for this liability. It violates the principle of culpability and its function of legitimising criminal liability. On the other hand, it is right to say that waving criminal response toward intoxicated perpetrators of a prohibited act just because they were non-accountable would be irreconcilable with the principle of social protection [23], especially given a widespread belief that self-intoxicated perpetrators should bear the consequences of their behaviour.

Different attempts have been made to resolve the conflict between the principle of culpability and the principle of social protection in subsequent stages of the development of criminal law. The above mentioned Criminal Code of 1932 presented a solution known as *actio libera in causa*, reflected in Article 17 (2), which reads as follows: "The provision of paragraph 1 (concerning non-accountability) shall not apply where the perpetrator has deliberately self-induced the state of psychological impairment in order to commit the crime". The grounds for the culpability were found to be in the perpetrator's behaviour even prior to the crime, in the state of accountability, since that condition provided for the opportunity to make an accusation relat-

Zasada winy, będąca podstawową zasadą prawa karnego, nie zezwala na przypisanie popełnienia przestępstwa sprawcy, skoro *tempore criminis* nie mógł on rozpoznać jego znaczenia lub pokierować swoim postępowaniem. Natomiast z drugiej strony zasada ochrony dóbr prawnych, określana często w doktrynie zasadą ochrony społecznej, przemawia za przypisaniem sprawcy niepoczytalnemu, który wprowadził się w stan nietrzeźwości lub odurzenia, skutków jego zachowania oraz pociągnięciem go do odpowiedzialności karnej. Konflikt tych dwóch naczelnych zasad prawa karnego ściśle wiąże się z różnymi modelami odpowiedzialności karnej sprawców nietrzeźwych lub odurzonych.

Jak już zostało wcześniej wspomniane, obecne rozwiązania prawne zwracają się w kierunku odpowiedzialności obiektywnej, w której niepoczytalny sprawca popełniający czyn zabroniony w warunkach artykułu 31 § 3 k.k. będzie odpowiadał jak poczytalny. Konstrukcja ta natrafia jednak na poważne trudności w relacji do zasady winy. Akceptacja odpowiedzialności karnej sprawcy, który *tempore criminis* znajdował się w stanie niepoczytalności wywołanej stanem nietrzeźwości lub odurzenia – jak podkreślają zwolennicy zasady *nullum crimen sine culpa*, godzi w podmiotowe podstawy tej odpowiedzialności, naruszając zasadę winy oraz jej funkcję legitymizującą odpowiedzialność karną. Z drugiej jednak strony słuszne jest twierdzenie, że rezygnowanie z reakcji karnej w stosunku do sprawców dopuszczających się w stanie nietrzeźwości lub odurzenia popełnienia czynu zabronionego z tego tylko powodu, iż byli niepoczytalni, nie byłoby do pogodzenia z zasadą ochrony społecznej [23]. Tym bardziej że w społeczeństwie rozpowszechnione jest poczucie, iż sprawca, który wprowadza się w stan nietrzeźwości lub odurzenia, powinien bezwzględnie ponosić konsekwencje swojego postępowania.

Konflikt między zasadą winy i zasadą ochrony społecznej próbowano rozwiązywać w różny sposób na kolejnych etapach rozwoju nauki prawa karnego. Wspomniany już wcześniej kodeks karny z 1932 r. prezentował rozwiązanie zwane *actio libera in causa*, którego wyrazem był artykuł 17 § 2, mający następujące brzmienie: „Przepisu § 1 (dotyczącego niepoczytalności) nie stosuje się do przypadku, gdy sprawca wprowadził się umyślnie w stan zakłócenia czynności psychicznej po to, by dokonać przestępstwa”. Podstaw zawinienia upatrywano w zachowaniu sprawcy podjętym jeszcze przed popełnieniem czynu zabronionego, w stanie poczytalności, skoro stan ten dawał możliwość postawienia mu zarzutu odnoszącego się do pewnego fragmentu jego zachowania bezpo-

ing to a certain portion of behaviour immediately preceding the crime. Otherwise, it should be assumed that a non-culpable perpetrator would be held liable. However, in this situation, a problem might arise whereby the possible allegation would completely fail to address the crime committed in the state of non-accountability. In this context, among other things, the shortcoming of the construct described above became evident as it seeks the foundations of accountability prior to the crime [24].

The concept of *actio libera in causa* is encumbered with an error in its very assumption. It assumed that alcohol or drug intoxicated perpetrators can control their behaviour, i.e. to direct their actions in line with the intention made while still accountable. Kaczmarek also points out the criminal and political weakness of this solution, which excludes from criminal liability all criminal acts that were most often committed only when the perpetrators have found themselves beyond the barrier or the threshold of ability to control their behaviour [23, 25].

Given the many shortcomings of the *actio libera in causa* construction, attempts were made to resolve the conflict between the principle of culpability and the principle of social protection with another concept based on German law known as *Rauschdelikt*. It assumes that committing any crime in the state of intoxication that excludes accountability constitutes a crime *sui generis*. The former Article 411 (1) of the Criminal Code stated that “whoever, through the consumption of alcoholic beverages, self-induced, even involuntarily, the state of intoxication that excluded accountability, and while in that state commits an act prohibited by a criminal law, is liable to the penalty imposed by law for committing the act intentionally” [25]. The perpetrator is not liable for the act committed when being non-accountable to recognise its meaning or unable to direct behaviour properly, but for the crime of being in the state of self-induced intoxication that excluded the accountability [26]. In such a case, culpability refers to the very fact of intoxication that causes the exclusion of accountability. The prohibited act, committed in the state of intoxication, falls beyond the scope of culpability due to the perpetrator’s non-accountability. Therefore it constitutes an objective condition for prosecution [27]. Zoll is right

średnio poprzedzającego czyn zabroniony. W przeciwnym razie należałoby przyjąć, że prawnokarnie odpowiadałby sprawca, któremu nie można nic zarzucić z powodu braku winy. W tej sytuacji mógł pojawić się problem, że treść ewentualnego zarzutu całkowicie rozminęłaby się z istotą popełnionego w stanie niepoczytalności czynu zabronionego. Między innymi na tym tle zarysowywała się ułomność opisywanej konstrukcji, poszukującej podstaw zawinienia na przedpolu czynu zabronionego [24].

Koncepcja *actio libera in causa* zawierała błąd już w samym swym założeniu. Jak zakładała, nietrzeźwy lub odurzony sprawca może sterować swoim postępowaniem, tj. ukierunkować swoje działania zgodnie z zamiarem, który powziął, będąc jeszcze poczytalnym. Kaczmarek wskazuje, że kryminalno-polityczna ułomność tego rozwiązania polegała także na tym, iż wyłączała spod odpowiedzialności karnej akurat te wszystkie czyny karygodne, które najczęściej dopiero wtedy są popełniane, gdy ich sprawca znajduje się już poza barierą czy progiem możliwości sterowania swoim postępowaniem [23, 25].

Wobec licznych wad konstrukcji *actio libera in causa* istniejący między zasadą winy a zasadą ochrony społecznej konflikt próbowano rozwiązać kolejną koncepcją wywodzącą się z prawa niemieckiego i noszącą nazwę *Rauschdelikt*. Zakładała ona, że popełnienie jakiegokolwiek czynu zabronionego w stanie nietrzeźwości lub odurzenia wyłączającego poczytalność stanowi przestępstwo *sui generis*. Dawny artykuł 411 § 1 k.k. stanowił: „kto przez spożycie napojów alkoholowych wprawia się chociażby z winy nieumyślnej w stan nietrzeźwości wyłączającej jego poczytalność i w tym stanie popełnia czyn zabroniony przez ustawę karną podlega karze przewidzianej za popełnienie tego czynu z winy umyślnej” [25]. Sprawca ponosi tutaj odpowiedzialność nie za czyn, którego się dopuścił w momencie, kiedy nie miał zdolności rozpoznania jego znaczenia ani nie był w stanie właściwie ukierunkować swojego zachowania, ale za przestępstwo polegające na zawinionym wprawieniu się w stan wyłączający jego poczytalność [26]. Winą objęty jest jedynie sam fakt odurzenia, który powoduje wyłączenie poczytalności. Popełniony zaś w tym stanie czyn zabroniony z powodu niepoczytalności sprawcy nie może być objęty winą, a stanowi on zatem obiektywną przesłankę karalności [27]. Należy się zgodzić z poglądem Zolla, że mamy tu do czynienia z fikcją, ponieważ kara i tak zostanie wymierzona w zależności od tego, jaki czyn zabroniony popełni sprawca znajdujący się w stanie niepoczy-

when he claims that this is pure fiction, because the penalty will be imposed anyway, depending on the type of act committed by the intoxicated perpetrator and not depending on whether they have been more or less at fault by self-inducing the intoxicated state [4].

A major disadvantage of this construct is the lack of a link between the legal qualification that forms the basis for criminal liability and the prohibited act actually committed by the perpetrator. The principle of liability under *Rauschdelikt* is always the same provision of a specific part of criminal law, irrespective of the type of crime committed by the non-accountable perpetrator [26].

It is worth mentioning one more idea, which was supposed to resolve the conflict between culpability and the principle of the protection of legal goods, and which, due to the spread of alcohol and drug dependence, became very popular at a certain time. It refers to the idea of social protection, i.e. uncompromising abandonment of attempts to relate to the principle of culpability. This concept was based on the firm belief that alcohol is so strong a criminogenic factor that, in the conflict between the principle of social protection from the perpetrator and that of the full individualisation of culpability, the principle of social protection should prevail [25]. It was argued that full criminal liability should be taken into account whenever a prohibited act is committed by an intoxicated perpetrator. In fact, intoxication should be treated as an aggravating circumstance (the construction of so-called culpable accountability) [4].

Solutions developed over the years both in Polish and foreign law, supposed to develop a proper model of criminal liability for alcohol or drug intoxicated perpetrator's, encountered further difficulties. Any pure form solution was incompatible with the provisions of the Polish criminal law, with the principle of culpability and with the social desire to ensure that criminal law instruments do not necessarily lead to the protection of the individual but aim to maintain a sense of social justice and severely treat intoxicated perpetrators, therefore protecting society from the danger of alcoholism and drug addiction.

The current Polish Criminal Code has produced a compromise solution based on the principle of social protection supplemented by the elements of the *Rauschdelikt*, as reflected in Article 31 (3) of the Criminal Code.

talności, a nie w zależności od tego, czy w większym lub mniejszym stopniu zawinił wprawieniem się w stan niepoczytalności [4].

Istotną wadą tej konstrukcji jest widoczny brak związku między kwalifikacją prawną, która stanowi podstawę odpowiedzialności karnej, a faktycznie popełnionym przez sprawcę czynem zabronionym. Podstawę odpowiedzialności na gruncie koncepcji *Rauschdeliktu* stanowi bowiem zawsze ten sam przepis części szczególnej ustawy karnej, niezależnie od tego, jakiego typu przestępstwa dopuścił się niepoczytalny sprawca [26].

Warto wspomnieć o jeszcze jednej koncepcji, która miała rozwiązać konflikt zasady winy i ochrony dóbr prawnych, a która ze względu na plagę szerzącego się alkoholizmu i narkomanii stała się w określonym czasie niezwykle popularna. Chodzi o konstrukcję ochrony społecznej, tzn. bezkompromisowej całkowitej rezygnacji z prób nawiązania do zasady winy. Koncepcja ta wywodziła się z ówczesnego silnego przekonania, że alkohol jest tak znaczącym czynnikiem kryminogennym, iż w konflikcie między zasadą ochrony społeczeństwa przed sprawcą nietrzeźwym a zasadą pełnej indywidualizacji winy pierwszeństwo powinno przypaść zasadzie ochrony [25]. Forsowano pogląd, że w każdym wypadku popełnienia czynu zabronionego przez sprawcę nietrzeźwego lub odurzonego należy przypisywać mu pełną odpowiedzialność karną, a nawet traktować te stany jako okoliczności zaostrzające wymiar kary (konstrukcja tzw. zawinionej niepoczytalności) [4].

Doskonalone przez lata nie tylko w prawie polskim, ale także obcym rozwiązania mające wypracować właściwy model odpowiedzialności karnej sprawców nietrzeźwych lub odurzonych wciąż napotykały kolejne trudności w ich stosowaniu. Każde rozwiązanie w swej czystej formie było nie do pogodzenia czy to z polskimi zasadami prawa karnego, z zasadą winy na czele, czy to ze społecznymi dążeniami do tego, aby instrumenty prawa karnego niekoniecznie prowadziły do ochrony jednostki, ale aby w celu utrzymania poczucia sprawiedliwości społecznej, surowo traktowały sprawców nietrzeźwych lub odurzonych, chroniąc tym samym społeczeństwo przed niebezpieczeństwem alkoholizmu i narkomanii.

Obecnie obowiązujący polski kodeks karny wypracował kompromisowe rozwiązanie, opierając się na zasadzie ochrony społecznej uzupełnionej elementami konstrukcji *Rauschdelikt*, co znajduje swoje odzwierciedlenie właśnie w omawianym artykule 31 § 3 k.k.

■ CRIMINAL LIABILITY OF THE PERPETRATOR WHOSE DRUG OR ALCOHOL INTOXICATION HAS LED TO REDUCED ACCOUNTABILITY

Legal assessment of the behaviour of the intoxicated perpetrator, without excluding non-accountability, is less difficult. This lesser difficulty, in comparison with the legal status of a fully non-accountable perpetrator, results from the fact that limited non-accountability does not completely exclude criminal liability and, consequently, the perpetrator can be held culpable. Thus, there is no such sharp conflict between the principle of culpability and the principle of social protection. The only problem here is whether the provision on extraordinary leniency for a person who committed a crime in a state of reduced accountability can also be applied to persons who have deliberately induced themselves into such a state [21].

Even the 1932 Criminal Code treated limited accountability as an optional (potential) basis for extraordinary leniency. However, the possibility of mitigated liability was excluded if the limited capacity to recognise the meaning of the crime or to control one's behaviour resulted from intoxication that is the perpetrator's fault.

The current Criminal Code, following the 1969 Code, excludes the application of extraordinary leniency in cases of significantly limited accountability (Article 31 (2) Criminal Code), when the perpetrator's self-induced intoxication results in diminished accountability, which in turn could have been at least anticipated.

However, the problems that arise in connection with the criminal liability of a perpetrator who commits a crime in a state of self-induced limited accountability are similar to the situation of a fully non-accountable perpetrator. It is about the state of intoxication secondary to pathology, which may completely disable the capacity to recognise the meaning of the crime or control one's behaviour but only limit it. Such limited accountability secondary to pathology, resulting from damage to the central nervous system or mental disorder, exacerbated by alcohol consumption, despite being self-induced, will lead to the application of Article 31 (2), not 31 (3). In other words, if the perpetrators' behaviour is directly related to their pathological condition exacerbated by alcohol, it is not caused solely by

■ ODPOWIEDZIALNOŚĆ KARNA SPRAWCY, U KTÓREGO STAN NIETRZEŻWOŚCI LUB ODURZENIA SPOWODOWAŁ OGRANICZENIE POCZYTAŁNOŚCI

Mniejsze trudności nasuwa ocena prawna zachowania sprawcy nietrzeźwego lub odurzonego w stopniu niewyłączającym poczytalności. W porównaniu z sytuacją prawną sprawcy całkowicie niepoczytalnego poczytalność ograniczona nie wyłącza bowiem całkowicie odpowiedzialności karnej, a w konsekwencji sprawcy można przypisać winę. Tym samym nie ma tutaj tak ostro zarysowanego konfliktu między zasadą winy pojmowaną subiektywistycznie a zasadą ochrony społecznej. Problem stanowi tu jedynie to, czy przepis o możliwości nadzwyczajnego złagodzenia kary osobie, która popełniła przestępstwo w stanie ograniczonej poczytalności, nie znajdzie również zastosowania w przypadku osoby, która umyślnie sama wprowadziła się w ten stan [21].

Już kodeks karny z 1932 r. traktował poczytalność ograniczoną jako fakultatywną (ewentualną) podstawę do nadzwyczajnego złagodzenia kary. Możliwość tej łagodniejszej odpowiedzialności była jednak wyłączona, jeżeli ograniczenie zdolności rozpoznania znaczenia czynu lub pokierowania swoim postępowaniem było skutkiem odurzenia wynikającego z winy sprawcy.

Obecny kodeks karny, w ślad za kodeksem z 1969 r., wyłącza stosowanie przepisu o możliwości nadzwyczajnego złagodzenia kary w wypadkach ograniczonej w stopniu znacznym poczytalności (art. 31 § 2 k.k.), gdy sprawca wprowadził się (sam) w stan odurzenia powodujący ograniczenie poczytalności, które to ograniczenie co najmniej mógł przewidzieć.

Problemy, jakie rodzą się w związku z odpowiedzialnością karną sprawcy przestępstwa dokonanego w stanie ograniczonej poczytalności wywołanym przez samoodurzenie, są jednak zbliżone do sytuacji sprawcy całkowicie niepoczytalnego. Chodzi np. o stan upicia na podłożu patologicznym, który może nie tylko całkowicie wyłączać zdolność rozpoznania znaczenia czynu lub kierowania postępowaniem, lecz także powodować jedynie ich ograniczenie. Taka ograniczona poczytalność „na podłożu patologicznym” powstała w wyniku uszkodzenia ośrodkowego układu nerwowego lub innego zaburzenia psychicznego zaostrego przez spożycie alkoholu, pomimo że wywołana została samowprawieniem się sprawcy w stan nietrzeźwości, będzie

self-induced intoxication and, therefore, Article 31 (3) of the Criminal Code does not apply. The privilege of extraordinary leniency can only be excluded based on a mental disorder caused by self-intoxication and not by a combination of self-intoxication with pathological circumstances inherent in the perpetrator's psyche [21].

The Supreme Court adds its opinion to these considerations stating that the decision on the application or non-application of the benefit resulting from Article 25 (2) of the former Criminal Code (currently Article 31 (2) Criminal Code) in relation to perpetrators who committed a crime in a state of accountability limited by alcohol or drug intoxication is a decision that regards the imposed penalty and, as such, must take into account all general directives of punishment in Article 50 of the former Criminal Code [8] (currently Article 53 Criminal Code) including the social impact of punishment [28]. This is of particular importance because whether, and to what extent, the perpetrator who committed a prohibited act in the state of alcohol or drug intoxication is held liable, and, consequently, the sentence passed, may have an impact, probably non-decisive although significant, on reducing the phenomenon of alcohol and drug dependence in society.

■ CONCLUSIONS

As results from the above considerations and the analysis of the criminal and legal situation of a perpetrator who commits a prohibited act in a state of alcohol or drug intoxication, it is not easy to clearly and automatically determine the perpetrator's criminal liability.

In addition to diagnosing alcohol or drug intoxication (possibly dependence) at the time of the crime, the impact of alcohol or other intoxicants on the perpetrator's mental distress should also be analysed, i.e. whether it has completely disabled or only limited the capacity to recognise the meaning of the crime and control one's behaviour. Next, it should be verified whether the perpetrators have had an unusual reaction to alcohol (the so-called pathological intoxication and intoxication secondary to pathology), which directly influenced their criminal behaviour. In the context of criminal liability, whether the perpetrators self-induced intoxication or, on the other hand, it was caused by the actions of third parties

proceed to the application of article 31 § 2, and not 31 § 3. In other words, if the act of the perpetrator is in a direct connection with his pathological state, caused only by the action of alcohol, it is not caused exclusively by the introduction into a state of intoxication and therefore does not apply to article 31 § 3 k.k. Exclusion of the privilege of extraordinary mitigation of the penalty may only be a disturbance of the psyche caused only by self-intoxication, and not a combination of self-intoxication with pathological circumstances inherent in the perpetrator's psyche [21].

Sąd Najwyższy dodaje jeszcze do tych rozważań opinię, w której stwierdza, że rozstrzygnięcie o zastosowaniu czy niezastosowaniu dobrodziejstwa wynikającego z artykułu 25 § 2 d.k.k. (dzisiejszy art. 31 § 2 k.k.) w stosunku do sprawców, którzy popełnili przestępstwo w stanie poczytalności ograniczonej wywołanej stanem nietrzeźwości lub odurzenia, jest rozstrzygnięciem w kwestii wymiaru kary i jako takie musi uwzględnić wszystkie ogólne dyrektywy wymiaru kary zawarte w artykule 50 d.k.k. [8] (dzisiejszy art. 53 k.k.), czyli także cele kary w zakresie jej społecznego oddziaływania [28]. Ma to szczególne znaczenie, ponieważ to, czy i ewentualnie w jakim zakresie sprawca, który popełnił czyn zabroniony w stanie nietrzeźwości lub odurzenia będzie pociągnięty do odpowiedzialności, a co za tym idzie – w jakim wymiarze zostanie mu orzeczona kara, może mieć wpływ, raczej nie decydujący, aczkolwiek istotny, na ograniczanie zjawiska alkoholizmu i narkomanii w społeczeństwie.

■ WNIOSKI

Jak wynika z powyższych rozważań i analizy prawnokarnej sytuacji sprawcy, który popełnia czyn zabroniony w stanie nietrzeźwości lub odurzenia, jednoznaczne i automatyczne określenie odpowiedzialności karnej takiego sprawcy nie jest rzeczą prostą.

Oprócz zdiagnozowania stanu nietrzeźwości lub odurzenia (ewentualnie uzależnienia) w czasie czynu, należy poddać analizie także to, jaki wpływ miały alkohol lub inne środki odurzające na czynności psychiczne sprawcy, tzn. czy całkowicie wyłączyły czy tylko ograniczyły zdolność rozpoznania znaczenia czynu i pokierowania postępowaniem. Kolejno należy sprawdzić, czy nie wystąpiła u sprawcy nietypowa reakcja na alkohol (tzw. upicie patologiczne i upicie na podłożu patologicznym), która bezpośrednio wywarła wpływ na jego przestępcze zachowanie. W kontekście odpowiedzialności kar-

without the will and knowledge of the perpetrator should also be taken into account.

Alcohol and/or drug intoxication always disturb mental functions and may lead to the inability/exclusion of the capacity to recognise the significance of the crime or to control one's behaviour. However, due to the principle of social protection, the state of alcohol or drug intoxication alone rarely results in reduced or excluded accountability, resulting in diminished criminal liability or its complete exclusion. The rule is that the provisions on the exclusion or limitation of accountability (Article 31 (1) and (2) Criminal Code) do not apply if the perpetrator self-induced intoxication, leading to the exclusion of accountability, which he did or could have anticipated. This legal provision is supposed to satisfy the principle of social justice and promote a social sense of security. It also serves to exclude alcohol or drug intoxicated perpetrators from the criminal and legal protection granted to persons whose criminal liability due to mental disorders should be limited or completely excluded because of the impossibility of assigning liability.

nej trzeba także uwzględnić, czy sprawca sam wprawił się w stan nietrzeźwości czy miały na to wpływ działania osób trzecich, bez woli i wiedzy sprawcy.

Stany nietrzeźwości i/lub odurzenia zawsze powodują zakłócenie czynności psychicznych i mogą prowadzić do braku/wyłączenia zdolności do rozpoznania znaczenia czynu lub pokierowania swoim postępowaniem. Ze względu jednak na zasadę ochrony społecznej sam stan nietrzeźwości lub odurzenia rzadko powoduje ograniczenie lub wyłączenie poczytalności skutkujące zmniejszeniem odpowiedzialności karnej lub jej całkowitym zniesieniem. Regułą jest, że przepisów o wyłączeniu lub ograniczeniu poczytalności – artykuł 31 § 1 i § 2 k.k. – nie stosuje się, jeśli sprawca sam wprawił się w stan nietrzeźwości powodujący wyłączenie poczytalności, które przewidywał lub mógł przewidzieć. Taki zapis ustawodawcy ma czynić zadość zasadzie sprawiedliwości społecznej i służyć ochronie społecznego poczucia bezpieczeństwa, a tym samym ma wyłączyć sprawców nietrzeźwych i odurzonych spod prawnokarnej ochrony osób, których odpowiedzialność karna ze względu na zakłócenia stanu psychicznego powinna być ograniczona lub całkowicie zniesiona z powodu niemożności przypisania im winy.

Conflict of interest/Konflikt interesów

None declared./Nie występuje.

Financial support/Finansowanie

None declare./Nie zadeklarowano.

Ethics/Etyka

The authors have obtained the written informed consent of the patients or subjects mentioned in the article. The corresponding author is in possession of this document.

The work described in this article has been carried out in accordance with the Code of Ethics of the World Medical Association (Declaration of Helsinki) on medical research involving human subjects, Uniform Requirements for manuscripts submitted to biomedical journals and the ethical principles defined in the Farmington Consensus of 1997.

Treści przedstawione w pracy są zgodne z zasadami Deklaracji Helsińskiej odnoszącymi się do badań z udziałem ludzi, ujednoliconymi wymaganiami dla czasopism biomedycznych oraz z zasadami etycznymi określonymi w Porozumieniu z Farmington w 1997 roku.

References/Piśmiennictwo

1. Buchała K. *Prawo karne materialne*, 2 ed. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe; 1989.
2. Golonka A. *Niepoczytalność i poczytalność ograniczona*. Warszawa: Lex a Wolters Kluwer Business; 2013.

3. Przesławski T. *Psychika, czyn, wina: wpływ czynnika psychicznego na zachowanie człowieka i jego winę jako podstawę odpowiedzialności karnej*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego; 2008.
4. Zoll A (ed.). *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*. Vol. 1, 2 ed. Kraków: Zakamycze; 2004.
5. Dębski R (ed.). *System Prawa Karnego. Tom 3. Nauka o przestępstwie. Zasady odpowiedzialności*. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck, Instytut Nauk Prawnych; 2017.
6. Kodeks karny z 6 czerwca 1997 r., Dz. U. 1997, nr 88, poz. 553 ze zm.
7. Kodeks karny z 11 lipca 1932 r., Dz. U. 1932, nr 60, poz. 571.
8. Kodeks karny z 19 kwietnia 1969 r., Dz. U. 1969, nr 13, poz. 94.
9. Grześkowiak A, Wiak K (eds.). *Kodeks karny. Komentarz*. 7 ed. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck, Instytut Nauk Prawnych; 2021.
10. Wyrok Sądu Najwyższego – Izba Karna z 28 lutego 2018 r., V KK 314/17, Legalis nr 1752793.
11. Dreszer R. *Zarys psychiatrii sądowej dla medyków i prawników*. Warszawa: PZWL; 1962.
12. Lachowski J. Przejawy obiektywizacji odpowiedzialności karnej w k.k. z 1997 r. *Studia Prawnicze* 2006; 1: 131-2.
13. Postanowienie Sądu Najwyższego – Izba Karna z 7 stycznia 2019 r., III KK 432/18, Legalis nr 1860471.
14. Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu – II Wydział Karny z 29 czerwca 2016 r., II AKA 137/16, KZS 2016, nr 12, poz. 70, Legalis nr 1504990.
15. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach – II Wydział Karny z 17 lipca 2014 r., II AKA 168/14, Legalis nr 1047081.
16. Konecki J. *Niepoczytalny sprawca czynu zabronionego w postępowaniu karnym*. Warszawa: Difin; 2015.
17. Gierowski JK, Paprzycki LK. Okoliczności uchylające lub umniejszające winę. In: Paprzycki LK (ed.). *System Prawa Karnego. Tom 4. Nauka o przestępstwie. Wylączenie i ograniczenie odpowiedzialności karnej*. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck, Instytut Nauk Prawnych; 2013, p. 501-69.
18. Gierowski JK, Paprzycki LK. *Niepoczytalność i psychiatryczne środki zabezpieczające. Zagadnienia prawno-materialne, procesowe, psychiatryczne i psychologiczne*. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck; 2013.
19. Kozak M. Alkoholizm jako choroba a odpowiedzialność karna. *Prawo i Medycyna* 2014; 16(2): 117-31.
20. Komandowska A. *Wpływ zaburzeń psychicznych na odpowiedzialność karną sprawcy czynu zabronionego*. Lublin: Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II. Wydział Zamiejscowy Nauk Prawnych i Ekonomicznych w Tomaszowie Lubelskim; 2015.
21. Cieślak M, Spett K, Szymusik A, Wolter W. *Psychiatria w procesie karnym*. Warszawa: Wydaw. Prawnicze; 1968.
22. Wyrok SN z 9 sierpnia 1984 r. II KR 150/84 OSNPG 1985, nr 4, poz. 53.
23. Kaczmarek T. Spory wokół charakteru odpowiedzialności karnej sprawców przestępstw popełnionych w warunkach zawnionej niepoczytalności. *Państwo i Prawo* 2004; 1: 35-45.
24. Bojarski M, Gizek J, Sienkiewicz Z. *Prawo karne materialne. Część ogólna i szczególna*. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis; 2006.
25. Dębski R, Gizek J, Jędrzejewski Z, Kaczmarek T, Konarska-Wrzosek V, Lachowski J, et al. Przestępstwo i jego struktura. In: Dębski R (ed.). *System prawa karnego. Tom 3. Nauka o przestępstwie. Zasady odpowiedzialności karnej*. 2 ed. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck, Instytut Nauk Prawnych PAN; 2017, p. 723-41.
26. Indecki K, Liszewska A. *Prawo karne materialne. Nauka o przestępstwie, karze i środkach penalnych*. Warszawa: Dom Wydawniczy ABC; 2002.
27. Filar M. Wylączenie odpowiedzialności karnej. In: *Nowa kodyfikacja karna. Kodeks karny. Krótkie komentarze*. Warszawa: Ministerstwo Sprawiedliwości. Departament Kadr i Szkolenia; 1998, p. 7-69.
28. Wyrok SN z 25 lipca 1980 r., III KR 181/80, OSNPG 1981, nr 2, poz. 23.